

Agustí Bartra a Mèxic, l'any 1951

EN ELS 30 ANYS DE LA MORT D'AGUSTÍ BARTRA (BARCELONA, 1908 - TERRASSA, 1982)

AGUSTÍ BARTRA I ELS MISTERIS DE *DOSO*

JOSEP MARIA SOLÀ

«El dolor de la terra esdevé, pujant, la riulla del cel,
i el plor que davalla del cel corona
les noces divines del mar i la terra...»

L'incendi del mar (dins *Odisseu*, cant 1r)

I. No serà fins al cap de deu anys d'exili que Agustí Bartra començarà a escriure el seu *Odisseu*: «Em recordo a mi mateix passejant sol per Nova York en aquella saó, l'any 49, presa del dubte entre dos projectes: *Gari* o *Odisseu*. Va guanyar Odisseu, Ulisses» (declaracions de l'autor a Feliu Formosa el 1978). El mateix Formosa defineix *Odisseu* «com un recull de narracions, poemes i textos teatrals al voltant del mite homèric». ¹ Tenint en compte que tant el vers com la prosa són dues concepcions d'escriptura sovint contraposades o intercanviables i, doncs, convencionals, en l'obra de Bartra, farem nostra l'asseveració de Formosa quan afirma que «*Odisseu* és essencialment un poema com ho són *Quetzalcòatl* i *Màrsias* i *Adila*». ²

En el Prefaci a *Odisseu* (Mèxic, 1953), Bartra ens confessa que «L'heroi d'Homer, tan fèrtil en ginys, em guanyà, m'imposà la seva vigència

immortal, quan vaig comprendre que la meua vida, com a ell el seu destí, m'havia convertit en un esclau de la tornada. Aleshores, la seva figura se'm féu gegantinament interior, lluminosament accessible». ³ En un estudi aprofundit sobre *Odisseu*, Miquel Dolç conclou que «Bartra, com té per costum, manipula, combina i altera els fets, els personatges i llurs circumstàncies segons els dictats, l'economia i l'abast de la seva elaboració personal». ⁴ Potser per això, Bartra, al mig del Prefaci

1. Feliu Formosa, *Els mites a l'obra de Bartra*, dins *Faig, revista literària*, núm. 30 (monogràfic que recull les actes del I Simposi Agustí Bartra, 1987): Manresa: Parcir Edicions Selectes, octubre 1988, p. 78.

2. *Op. cit.*, p. 79.

3. Utilitzo la primera edició definitiva d'*Odisseu* (Barcelona: Edicions del Mall, 1986), p. 9. Totes les pàgines que citarem entre parèntesis fan referència a aquesta edició. Al mercat es pot trobar una recent edició d'*Odisseu* a cura de D. Sam Abrams (Barcelona: Edicions Proa, 2008) a la qual remeto els lectors, i on fàcilment podran localitzar les pàgines que jo esmento. També n'és aconsellable el seu magnífic pròleg, on el crític i estudiós Abrams afirma sobre *Odisseu* (p. 16) que «és un dels documents literaris més extraordinaris que existeix a la literatura europea i internacional sobre la condició de l'exiliat i la seva rebel·lió vital contra la desaparició exigida pel seu entorn».

4. Miquel Dolç, *Introducció: El Crist i l'Ulisses* d'Agustí Bartra, pròleg a *Obres Completes III*, Narrativa, 1, Barcelona: Edicions 62, 1986, p. 7.

Al château de Roissy-en-Brie (1939): d'esquerra a dreta: Magí Murià, Armand Obiols, Mercè Rodoreda, Jordi Murià, Amàlia Casals, Agustí Bartra, Anna Murià i Anna Romani.

esmentat, sosté que «per rar que pugui semblar, aquest llibre ha estat escrit gairebé sense pensar en Homer», per afirmar tot seguit que «l'única cosa que veritablement podia fer era donar pàtria en mi a unes possessions i presències que m'arribaven l'una darrera l'altra, inevitablement». Uns anys abans, a principis del 1940, encara a l'exili francès de Villa Rosset, escriuria en una primera versió de *L'arbre de foc*:

Però on són, Déu meu, la pinya i l'atzavara?
On és la meva mar d'homèrica remor?
Dintre el meu cor tremola de fred mon antic sol!

El seu company d'exili francès, Armand Obiols, comentarà, entre esbalaït i sarcàstic, en una carta privada a l'amic Rafael Tasis (datada a Bordeus el

26-12-1945),⁵ fent-se ressò de dues cartes rebudes des de Mèxic (d'Agustí Bartra i d'Anna Murià, respectivament, on li expliquen els primers anys d'exili americà), la «incongruència» de la decisió de la parella de viure, durant el període que van passar a la República Dominicana, concretament al poblat negre de Dajabon, d'unes lectures públiques dels poemes de Bartra, traduïts, de *L'arbre de foc*, en un país «on la possibilitat d'un públic sembla exclosa a priori»: al final d'aquests recitals lírics, Anna Murià passava el cabàs, «convexa dels treballs de l'amor acomplerts sota els cels espermàtics

5. Armand Obiols, *Bordeus, 45: plaquette* de la Fundació La Mirada (Sabadell, 2004). Es tracta d'una llarguíssima carta brillant, intel·ligentíssima i lancinant: el fragment dedicat a Bartra i a la seva muller és a l'apartat 4, p. 25-30.

de les nits estivals de Roissy» (els mateixos «cels espermàtics» que devien aixoplugar les abraçades passionals de l'irònic Obiols i de Mercè Rodoreda, tot i que aquesta no en va quedar «convexa»). Es veu que, davant la sorpresa de propis i estranys, els recitals van tenir un èxit enorme. Obiols conclou que aquesta tossuderia a voler viure de la lírica en un territori que, en principi, n'és absolutament aliè, «és potser l'actuació inconscient de la màxima de Goethe: "In Ganzen, Vollen, Schönen, resolut zu leben" —"En la integritat, la plenitud i la bellesa, viure resoltament".»

El *bartleby* sabadellenc amant de Rodoreda afirmarà, a la mateixa carta, sobre la poesia de Bartra: «Mai no he dubtat que Agustí Bartra posseeix un cert talent, caòtic i tèrbol encara, indecís, però responsable ja d'algun crit punyent, d'algun vers inquietant».

Serà, sens dubte, gràcies a aquest goethià voler «viure resoltament» de la poesia que Bartra retrobarà, durant el seu sojorn a Nova York i quan el seu treball es veu guardonat amb una beca de la Fundació Guggenheim, la seva «mar d'homèrica remor» i, malgrat les seves pròpies paraules del Prefaci, s'instal·larà definitivament «sota el sol d'Homer»⁶ per compondre el seu *Odisseu* (el final del llibre està datat a Bayville, Long Island, tardor 1950: si l'inicià l'any 1949, vol dir que hi esmerçà uns quants «mesos» —com l'autor sosté—, no pas els quatre anys de què parla Miquel Dolç).⁷

El que Bartra realitza en el seu *Odisseu* («donar pàtria en mi a unes possessions i presències») és el mateix que proposa Albert Camus en un interessantíssim assaig (*L'estiu*) curiosament publicat el mateix any (1953) que el poema *homèric* de Bartra: «Els mites no tenen vida pròpia. Esperen que nosaltres els encarnem. Només que un sol home respongui al seu reclam, ja ens ofereixen

llur saba intacta. Nosaltres hem de preservar-la i procurar que el seu son no esdevingui mortal a fi que la resurrecció sia possible».⁸ Odisseu-Ulisses és Bartra, l'«heroi del retorn», i tal volta no sigui fins a la redacció d'aquest llibre-poema que l'autor comprèn que el retorn a la pàtria, a Catalunya, és físicament i espiritualment possible: ho serà l'onze de gener de 1970, després de trenta-un anys d'exili. És per això que podríem definir *Odisseu* com un poema d'errància i d'esperança; ho confirma el mateix Ulisses bartrià en el diàleg que manté amb Penèlope gairebé al final del llibre: «M'he esmerçat en despertars difícils i he sabut convertir en una paciència serena i gegantina la pressa dels atzars».⁹ *Odisseu* està estructurat en 5 cants (els títols els suggereix Miquel Dolç al seu estudi): I (*Les rutes infinites*), II (*Doso*), III (*La joia que roman*), IV (*La mort de Laertes*) i V (*El rem negre*).

Conscient que l'obra de Bartra, com la definia Miquel Desclot, és una «inexplorada selva, extensa i intensa» d'una «riquesa exuberant, complexa, però també sovint àrdua, gairebé al·lucinada» (hi afegeix Miquel Dolç¹⁰), gosaré d'intentar un assaig d'aproximació al cant II, intítulat *Doso*, tot prenent en consideració dos aspectes com a punt de partida: el primer ja el va esmentar Feliu Formosa reproduint el que li havia dit el mateix Bartra, que *Doso* constituïa, dins *Odisseu*, «una mena d'altar major central».¹¹ El segon el prenc de la classificació que estableix Miquel Dolç a l'hora de delimitar en vuit temes l'obra sencera de Bartra:¹² l'home, la terra, la llibertat, la pàtria, l'exili, la pau, el mite i el misteri. Seran els dos darrers, el mite i el misteri, els que em guiaran selva endins per

8. Albert Camus, *Noces/L'estiu* (traducció, esplèndida, de Lluís Calderer), MOLA segle XX, 50, Barcelona: Edicions 62, 1990), p. 85-86.

9. Agustí Bartra, *Odisseu*, op. cit., nota 3, p. 157.

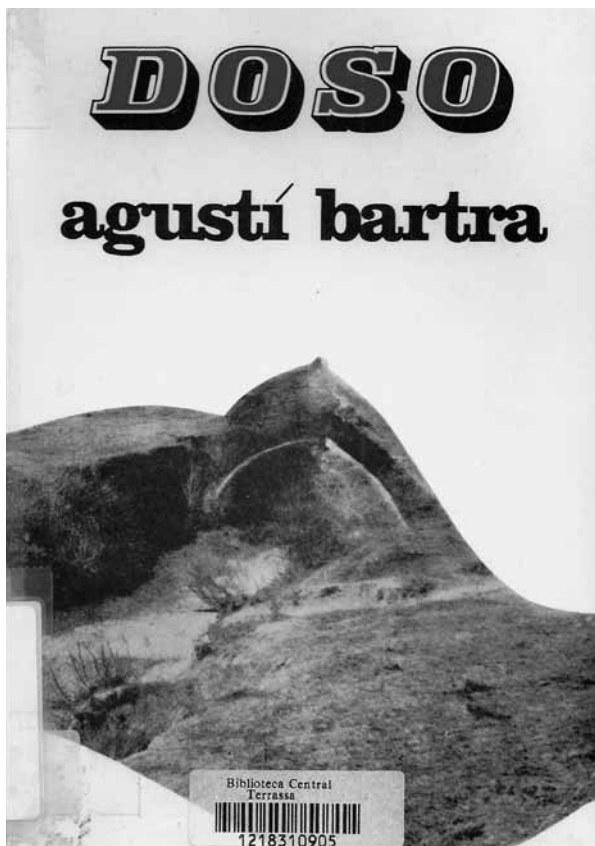
10. Miquel Dolç, *Constants en la poesia d'Agustí Bartra*, op. cit., nota 1, p. 11.

11. Feliu Formosa, pròleg a Agustí Bartra, *Doso*, Barcelona: Martínez Roca, 1970, p. 16.

12. Miquel Dolç, *Introducció*, op. cit., p. 6.

6. Paràfrasi d'un vers meravellós de Friedrich Schiller del poema *El passeig* del 1795 (la traducció és de Feliu Formosa): «i el sol d'Homer, mira!, també somriu per a nosaltres».

7. Miquel Dolç, *Introducció* (op. cit. nota 4), p. 13.

Coberta de *Doso* (1970)

comprendre què volia dir Agustí Bartra al final del seu Prefaci a *Odisseu* quan ens confessa que hi ha contat «allò que jo no sabia que sabés».

II. Podem considerar *Doso* com una novel·la breu, gairebé autònoma, inserida dins *Odisseu*. Dic autònoma perquè no figurava en la primera edició mexicana d'*Odisseu*: Anna Murià explica que Bartra va sentir la pruija de completar el seu llibre perquè, al seu entendre, hi mancava la interpretació d'alguns temes bàsics, només al·ludits en *Odisseu*, com el de Demèter i Posidó, és a dir, de la terra i del mar, tan latent al llarg del retorn d'Ulisses.¹³ Així, *Doso* fou publicada, com a peça

13. Anna Murià, *L'obra de Bartra. Assaig d'aproximació*, Barcelona: Editorial Vosgos, 1975, p. 201.

solta, el 1970 (un any abans havia guanyat el II Concurs Literari Ciutat de Terrassa «Premi Joan Marquès i Casals»). Podríem afirmar, doncs, que el nucli temàtic de *Doso* és el patètic dualisme entre la terra (personificada en Demèter) i el mar (personificat en Posidó) en la seva eterna lluita per fer-se amb l'hegemonia sobre la *rerum natura*, una veritable antilogia en la qual s'imposarà, al final, la victòria de la mare terra, la victòria de Demèter.

Aclarim, d'entrada, com ja hem avançat anteriorment, que Bartra no només es complau en una col·lisió i reducció dels noms clàssics (*Doso* és Demèter; Seidó és Posidó; Calixta és Cal·lítioe, la filla gran de Celeu, rei d'Eleusis —la muller del qual és Anira (Metanira), i la serventa és Maiaia (Iambe)—, sinó que catalanitza el paisatge, l'ambient i els caràcters: «Ulisses és un exiliat català d'aquest segle».¹⁴ La narració de *Doso* és encapçalada per una citació de l'*Himne homèric a Demèter*, i aquí cal recordar que aquest bellíssim poema de finals del s. VII a. C. no és sols la narració del rapte de Persèfone, filla de Demèter, per part d'Hades (el déu del món invisible), i la recerca desesperada que duu a terme la mare durant nou dies, vestida de negre i amb torxes a les mans, fins a la seva arribada a Eleusis on es produirà el retrobament de mare i filla, sinó que és també, i sobretot, la institució dels anomenats Misteris d'Eleusis, tal volta el secret més valuós de l'antiga Grècia.¹⁵ La prova que Bartra coneixia profundament aquests misteris la tenim, a part del que veurem tot seguit sobre *Doso*, en les notes a la segona elegia d'*Ecce homo* (1968), on el poeta ens transcriu uns versos impressionants d'un fragment

14. Anna Murià, *Crònica de la vida d'Agustí Bartra*, Barcelona: Martínez Roca, 1967, p. 209.

15. Per a una descripció detallada tant del mite de Demèter-Persèfone com del ritual i contingut dels Misteris d'Eleusis vegeu: Josep Maria Solà, *Eleusis*, L'Altiplà de Calaf, núm. 28, p. 20-21 (Calaf, juliol 2009): www.calaf.cat; també, del mateix autor: *Llibre de les quatre metamorfosis*, Barcelona: Columna, 1997, p. 91-100. És molt interessant l'assaig de Joan A. Oriol Dauder, *El simposium dels espectres. Converses sobre els misteris d'Eleusis*, Barcelona: Quaderns Crema, 2000.

òrfic («Sóc el fill de la terra i del cel estrellat...»): orfisme, Dionís i Eleusis van íntimament units.

La tècnica narrativa de *Doso* té un doble pla visible en la seva mateixa distribució tipogràfica: d'una banda, el diàleg establert entre Calixta i Ulisses (en lletra cursiva, primera persona i en present), on la filla de Celeu explica a l'heroi bartrià, convertit ara en segador, l'estranya arribada de Doso a la terra del seu pare, «una nit de vent», i els fets de què Calixta mateixa fou testimoni —en especial, la seva creixent fascinació i amistat amb Doso—; d'altra banda (en lletra rodona, tercera persona i passat), se'ns conta l'acció descriptiva inherent a les paraules de Calixta: tots dos plans formen, juxtaposats, el cos de la llegenda de Doso actualitzada o idealitzada per l'escriptor.

Resulta, però, que Bartra no està pas interessat en una adaptació casolana del mite que se'ns explica a l'*Himne homèric a Demèter*; d'aquest, només en reté uns quants elements externs i referencials: el fet dels nous dies de viatge errabund, la torxa a la mà, el mantell blau fosc que li cobreix la testa, les *belles trenes* recollides ara en una tannara, rostre bru, d'uns quaranta anys, amples malucs i força atractiva. Diu que cerca la seva filla, Cora (o Core, el nom primer de Persèfone, que volia dir «donzella» i «pupil·la»), que «havia fugit a trenc d'alba, i no sola»: quan, al cap dels dies, li preguntaran si en sap res, contestarà que «ja apareixerà, si em necessita». Conserva el caràcter entotsolat («encavorcada en els seus pensaments») de la Demèter de l'*Himne*, passa tot el dia als camps, a «veure créixer el blat» i, tot just arribada al mas de la família de Celeu i Anira, diposita a l'ampit de la finestra un «terròs negrós» amb uns brins que sortien «com puntes d'agulles verdes»: simbòlic regal del blat naixent que atorga al rei d'Eleusis per haver-la acollida.

Si no és, doncs, aquest, el mite que li interessa, què ens narra Bartra a *Doso*? Al meu parer, Bartra realitza un salt mortal molt arriscat —i d'aquí ve la grandesa de la seva obra: el que

l'autor explica tot despistant els incauts que hi buscaven possibles rastres *homèrics* és l'origen primigeni de la història de Demèter, la deessa de la terra i del gra: ens hi narra els antiquíssims Misteris d'Arcàdia (precedents llunyans dels d'Eleusis), on la deessa estava associada al Posidó primitiu, segons Heròdot. Ho direm ras i curt: *Doso* és una història de sexe i de cavalls. Els déus sempre han tingut nostàlgia d'un cos inassequible. Posidó, el déu aquós, cabellblau, «el que sacseja la terra», va sentir nostàlgia de posseir Demèter quan aquesta errava tot cercant la seva filla (Robert Graves afirma que fou el desè dia de la recerca). Per escapolar-se'n, la deessa es transforma en euga i es camufla al mig d'un ramat que pasturava vora el riu Onceio, a Telpusa. Posidó se n'adonà i, al seu torn, es metamorfosà en cavall i així aconseguí d'unir-s'hi. D'aquesta violació en naixeria, més tard, el corser Aríon i una filla el nom de la qual només coneixen els iniciats en els misteris (el nom és Despoina, la «Mestressa», la «Senyora», i és també el nom secret de Persèfone). De la còlera de Demèter per aquesta violència en sorgeix el seu renom d'Erinis, la furiosa. Hi ha una etimologia sorprenent que fa derivar Eleusis d'*Eilythuies* («el temple de la que s'enfurisma en un amagatall»). Després de purificar-se al riu Làdon (d'aquí rebrà el nom de Lúsia), la deessa s'amagarà al fons d'una cova, a Figàlia, endolada i dolorosament rabiosa, tot permetent que la terra mori d'esterilitat. Pausànias explica que els arcadis de Figàlia tenien una cova dedicada a *Demèter Melena*, on custodiaven una imatge de fusta que representava la deessa asseguda en una roca, vestida de negre («melena») fins als peus, amb cos de dona, cap de cavall i cabells en forma de crinera, serps i altres animals. A les mans hi sostenia un dofí i un colom. Es tracta sempre d'una divinitat ctònica, subterrània, que s'invoca per afavorir la fertilitat de la terra.

Kerényi afirma que el nom de Posidó significa «el marit de Da», el marit de Deó (un altre nom de Demèter que prové del verb *deioûn*,

devastar).¹⁶ I afegeix que la deessa dels misteris de Licòsura (Arcàdia) duia un mantell còsmic amb representacions dels habitants de la terra i del mar i, a la seva falda, aguantava el *cistell místic* (com en els misteris d'Eleusis). El mateix investigador remarca la indissoluble unitat de mare i filla (Demèter i Persèfone) en una inscripció trobada a l'illa de Delos on es pot llegir: «[Propietat] de Demèter d'Eleusis, donzella i dona», per acabar sostenint que «els misteris més importants dels grecs van venir del mar». És per aquest motiu que, en temps de Pausànias, encara es podia veure un petit temple dedicat a Posidó abans d'entrar al recinte sagrat d'Eleusis.

Com un autèntic i temerari torsimany dels *misteris de Doso* (Demèter), Bartra, com hem indicat, no tan sols els coneixia sinó que els explica en un afany de *realisme*: al «somni de Doso» (p. 95-96), contat per Calixta en primera persona, explica que Doso mor i es barreja dins la terra «fins que el meu cos de milions i milions de llavors s'escampava» [...] «però el meu somni ascendia penosament a través de les ombres fins que el seu rostre de brins infinits arribava a la llum»; un cop ressuscitada, «al meu devora hi havia l'ardit minyó» (és Iaccos, l'estàtua i el crit que presidien la processó d'Eleusis: representació del mite òrfic de Zagreu, fill de Zeus i Persèfone).¹⁷ Hi ha, també, dins el somni, el sacrifici d'un toro la sang del qual cau damunt l'adolescent: això era el ritual del dia 23 de Boedromion (setembre) dins els anomenats Grans Misteris. L'epifania dels misteris, primer, era una hierogàmia: una còpula (violenta) dels déus (Demèter i Zeus-Posidó) simulada per un sacerdot i una sacerdotessa; i, tot seguit, s'acabava amb la visió de Core, la filla, per part dels iniciats, sota la forma d'una espiga de blat mostrada en silenci (el «terròs negrós» amb

brins d'herba que porta Doso a la masia). N'hi ha més, encara: com que Doso reitera les seves absències de la casa, comencen a circular enraonies (p. 94) que tenen a veure amb un veritable ritual dionisiac al voltant de la deessa endolada i irada, tal com hem comentat abans: «Es parlava d'aplects que se celebraven en una gran cova de la muntanya, als quals només anaven homes, que ballaven i cantaven nus al voltant d'una foguera, després d'haver-se assotat amb llargues tires de cuir o d'escorça. I era ella, Doso, segons deien, qui presidia aquelles secretes festes asseguda en una roca al fons de la cova, entre un colom degollat i un peix, amb la cara coberta de sutge i cofada amb una crinera de cavall». El que sí que presenciam Calixta és l'escena de Doso amb la serp, «que s'esllavissà per damunt de les dues cuixes, sense que ella es despertés» (p. 95): genuïna recreació del ritual eleusí de la *thronosis* i del *kiste* (el cistell místic).

Hem dit que *Doso* era una bellíssima història de sexe i de cavalls, i ara ja la podem comprendre en tot el seu sentit. Concretament més: en aquesta història hi ha tres còpules i, a diferència del mite, cap de les tres no es produeix amb violència. La primera és entre un cavall blanc (que el pare de Calixta barata per una de les seves barques; just després arribarà Seidó amb la seva nau) i *La Daurada*, l'euga més bonica del ramat, al mig de les herbes altes de la prada: ho presenciam una Doso somrient. La segona còpula és entre Doso (la terra) i Seidó (el mar), a dalt d'una garbera, «com un altar solitari» (Seidó hi arriba muntat damunt del cavall blanc), enmig d'una pluja fina, i la qui presenciam aquesta veritable hierogàmia és Calixta, que està amagada sota la garbera: una escena deliciosa en què Doso «sentí el seu alè a la cara, l'anhelant boca damunt els llavis, l'abraçada i pes de naufrag de l'home i la sirga de foc en les seves entranyes, mentre la pluja, ara, només queia damunt les seves mans, que s'anaven obrint...» (p. 104). Hi ha una reflexió posterior sobre Seidó que m'agradaria ressaltar: «Com tots els homes,

16. Carl Kerényi, *Eleusis. Archetypal image of mother and daughter*, New Jersey: Princeton University Press, 1991, p. 32-33.

17. Vegeu nota 15.

no havia entès res d'ella [de Doso]: contestà la gran crida profunda i misteriosa, s'enfonsà en el caos, tremolor i meravella d'una hora d'amor, i n'emergí tal com hi havia entrat: cec i elemental, infant i tirà, com el rei nu d'un somni que mai no seria realitat» (p. 110-111). És obvi que aquí l'important és la possessió i la plenitud que experimenta Doso, no pas l'envestida pueril de Seidó.¹⁸

Els iniciats que havien assistit als misteris d'Eleusis experimentaven una tangible transformació interior: només qui tornava d'Eleusis podia dir per què reia i per què plorava. Per això l'*Himne a Demèter* conclou: «Feliç entre els homes el qui les ha vistes! [les cerimònies]. El no iniciat en els ritus —qui no hi participa— no té el mateix destí, un cop mort, dins la humida tenebra».¹⁹ Aquesta metamorfosi mística és la que experimenta Calixta després d'haver «vist» la còpula entre Doso i Seidó: ara ja sap el que ha de fer. Primer, rentarà i purificarà el cos de Doso («una meravellosa collita convertida en cos de dona», p. 110), a la vora del riu, amb flors de saüc; més tard, no dirà mai a Seidó l'amagatall de Doso ni el seu secret: que n'ha quedat embarassada. Finalment, Calixta, una noia de setze anys amb un «robust i bell cos adolescent» («Té ja cames de dona», pensa Ulisses, p. 95), deixarà caure l'escorça de bedoll que li ha servit de màscara juganera durant tot el diàleg en què ha explicat a Ulisses *els misteris de Doso*, per acomplir la tercera còpula d'aquest relat: amb una rialleta dirà a Ulisses que se'n va cap a la garbera, i aquest

xiularà el cavall blanc, hi muntarà i s'hi encaminarà: i la història tornarà a recomençar. Bartra no fa explícita —perquè no cal— l'abraçada eròtica entre Calixta i Ulisses, damunt la garbera, al final d'aquest admirable poema en prosa. Sabem que, un cop caiguda damunt l'herba la màscara de Calixta, la noia s'ha transformat en Doso i Ulisses en Seidó, per això les rialles *homèriques* (i *bartrianes*) d'aquesta narració s'assemblen als renills dels cavalls («Tots els renills tenen quelcom de rialla», pensa Doso abans d'obrir-se a Seidó). Ulisses és Seidó perquè és un naufrag del mar de la mateixa manera que Posidó és un cavall blanc que sorgeix de les aigües.

Bartra mateix ens dirà el secret de *Doso* gairebé al final d'*Odisseu* (al cant IV, *La mort de Laertes*, p. 174): «La terra vol ésser tocada. L'home s'inclina i la toca, i quan es redreça és més fort. Tu em diràs que hi ha també el mar. Sí, però té una altra llei...» Ulisses també ha de posseir la terra (Calixta) per poder tornar a Ítaca, per poder arribar a la pàtria, tot desfent-se de la seva intrínseca part de salobre, de mar. Com ens evidencia Carles Miralles,²⁰ «de sal» o «de mar» vol dir «inútilment», en grec. La mar simbolitza sovint allò que limita inexorablement la vida, val a dir, la mort. Recordem que s'hi arriba per mar, a l'Hades homèric.

Només vençant la seva part marina, «de sal», podrà Ulisses tornar als seus orígens. I Bartra tornarà a Catalunya vençant l'Atlàntic que l'en separava. Ha guanyat la Terra, és clar, i la seva afirmació còsmica, fecundant, de continuació de la vida. Per això Bartra pot sostenir amb propietat que «he begut de les aigües pures de la pàtria profunda», com assenyala Formosa.²¹

18. Per això no entenc a què treu cap la injustificada columna que Oriol Pi de Cabanyes va dedicar al II Simposi Agustí Bartra (UAB, 2008), *Hablando de Bartra (La Vanguardia*, 8 d'abril del 2008), on retreu al poeta un «escàs sentit de la realitat pràctica», un «ego massa prominent» o la «irritació que produeix veure com considerava les dones» (sic), fins i tot l'«amor carnal, que també en la seva obra narrativa apareix com a quelcom sòrdid i no pas plaent». Crec haver demostrat a bastament que totes aquestes afirmacions són errònies.

19. *Himnes Homèrics* (trad. de Manuel Balasch), Barcelona: Llibres del Mall, 1974, v. 480-482 (II. A Demèter).

20. Carles Miralles, *Escrit a la finestra*, Barcelona: Columna, 1998), p. 98-99.

21. Feliu Formosa, pròleg a *Doso*, *op. cit.* nota 11, p. 10. Aquest pròleg de Formosa és important no només per la seva clarividència a l'hora d'analitzar *Doso*, sinó per la justícia amb què enalteix i situa el corpus de Bartra dins la literatura catalana contemporània.

III. Resoludament poeta a Nova York, Bartra s'adonà, tot escrivint *Odisseu*, que «la terra només té una llei: continuar...» (p. 174). I continuar és romandre: romandre fidel a la terra i als orígens, romandre fidel a l'esperança del retorn. Això és: tornar a l'ànima com a una pàtria antiga, tornar a la pàtria com a l'ànima essencial. Són les darreres paraules de Doso a Calixta abans de partir: «Mentre tu romanguis, no me n'hauré anat. Has de saber que sempre torno, Calixta». És el mateix que diuen els versos finals del *Cant d'Ulisses als astres* (p. 49):

Dintre el meu esperit, oh gira, roda d'astres!
Amb el cor a la vela i les mans al timó,
en mon cant de retorns resplendeixen els rastres
del vol de l'alció.

Bartra sabia que el *vol de l'alció* (conegut com a blauet o arner) té la facultat de calmar els vents i les aigües del mar durant els set dies que precedeixen i els set que segueixen el solstici d'hivern, fenomen conegut com a «dies alciónics» (*alkyonides hemerai*). Hi ha un mite grec al darrere: és la trista història de Cèix, fill de Lucífer, i de la seva muller Alcíone. Davant la desaparició del marit en una tempesta marina, Alcíone mor de dolor i enyor («Però absent moriré, i absent se m'enduen les ones/ i em posseeix el mar sense ser-hi!», li fa dir Ovidi a *Les metamorfosis*, XI, 700-701). Els déus, compassius, transformen el matrimoni en dos ocells que viuen ran de mar: l'alció (ella) i el cabussó (ell).

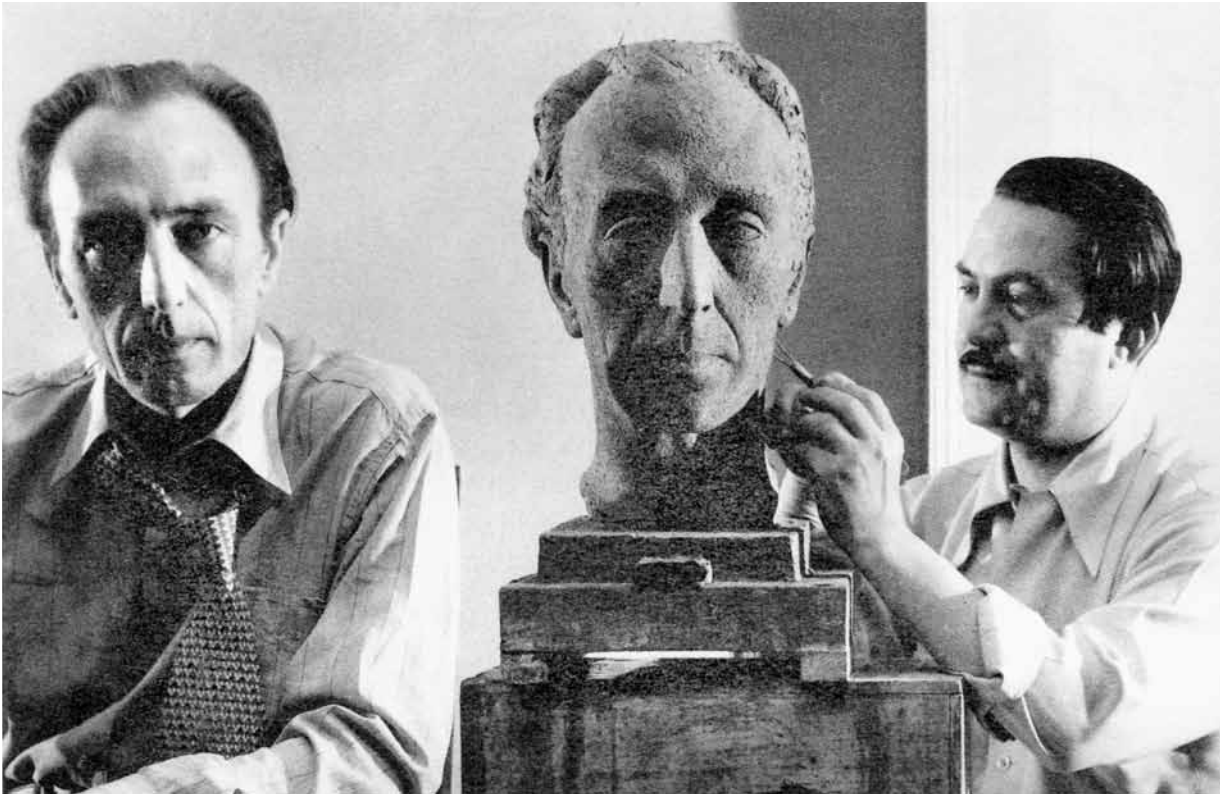
És el pressentiment d'Alcíone, el fred que li penetra dins els ossos abans que el marit pugi al vaixell: «M'horroritzen els mars i la trista imatge del pèlag». Bartra és, també, l'alció que vola damunt l'aigua com una fletxa blava i sap que el

crit de l'ocell és una queixa profunda de dolor per la mort del seu amor al mar. Bartra no sabia que sabés que el vers més misteriós de l'*Odissea* d'Homer (11, 134-135), el pronòstic de Tirèsias sobre l'autèntica mort de l'heroi: «i a tu la mort et vindrà del salobre,/ dolça tant com es pugui pensar» (traducció de Riba, 1953) significava una darrera metamorfosi de Posidó: el mar, Hals, és ara una bruixa que transforma Ulisses en cavall i l'alimenta i en té cura fins que morirà de vell, endormiscat i aclaparat pels anys, posseït pel terrible amor d'Hals.²² Els hexàmetres amb què encapçalàvem aquest estudi, «les noces divines/ del mar i la terra» (d'Hals i d'Ulisses-Bartra) s'han acomplert i el cercle s'ha tancat. Si, com deia el pintor Albert Gironella,²³ *Odisseu* «hauria d'ésser la Bíblia dels catalans» («el nucli i la saturació de la totalitat de l'obra d'Agustí Bartra», segons Dolç), *Doso* en constitueix, sens dubte, el Nou Testament. Llegiu-lo i penseu-hi.

JOSEP MARIA SOLÀ BONET (Calaf, 1961) és escriptor i professor de llengua i literatura catalanes a l'Institut Alexandre de Riquer de Calaf (Anoia). La seva darrera obra publicada és dins el llibre col·lectiu *De tot cor. 32 narradors de la Catalunya central* (2012). És membre del consell de redacció de la *Revista d'Igualada*.

22. Vegeu la meravellosa prosa, *Hals*, que li dedica Salvador Espriu a l'imprescindible *Les roques i el mar, el blau*, Barcelona: Edicions del Mall, 1984, p. 145-147.

23. Segons Anna Murià, *Crònica*, op. cit. nota 14, p. 206.

Bartra a l'exili mexicà (1953)